

Photography is, above all, a certain kind of storehouse of memory, just like – although in a different way – museums. It is not strange that as early as in the 19th century the then-novel invention of recording images was employed in museum practice. This is also what happened in Gdańsk's City Museum, which began to collect photographs – initially only as supplementary materials. Over time, however, they acquired the value of priceless documents, owing to which we may become better acquainted with both the past of the museum itself, and the city in which it has been operating for as long as more than one and a half centuries.

Nevertheless, old photographs have more than just a purely documentary value. Each of them is a record of a unique moment in time, a visible echo of the by-gone reality, which – owing to photography – continues to exist in its own mysterious way.

Hence, it is with much joy that we are presenting a book in which all these unique records, surviving in the form of glass plate negatives, which so far were hidden away in museum's drawers, can be made available to a broader audience. We do hope that the images reproduced herein will be a particularly precious handy storehouse of memory on both Gdańsk and the museum of the past to our Readers.

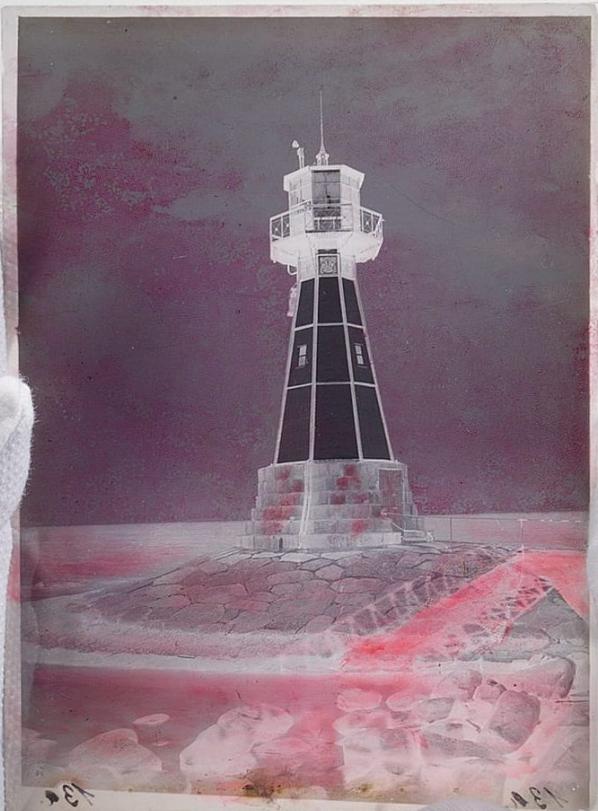
Fotografia jest, poza wszystkim, swoistym magazynem pamięci. Podobnie, choć w inny sposób, magazynami pamięci są muzea. Nic więc dziwnego, że już w XIX wieku w praktykę muzealną wprzegnieto nowy wówczas wynalazek utrwalania obrazów. Tak też się stało w gdańskim Muzeum Miejskim, które zaczęło gromadzić fotografie – początkowo jedynie jako materiały pomocnicze. Z czasem zyskały one jednak walor bezcennego dokumentu, dzięki któremu możemy lepiej poznać zarówno przeszłość samego muzeum, jak i miasta, w którym funkcjonuje ono już od półtora stulecia.

Dawne fotografie mają przecież jednak nie tylko czysto dokumentacyjną wartość. Każda z nich to zapis jakiegoś niepowtarzalnego momentu, to widzialne echo rzeczywistości, której już nie ma, a która jednak – dzięki fotografii – wciąż istnieje na swój tajemniczy sposób.

Z radością prezentujemy więc książkę, w której te wyjątkowe zapisy, zachowane w formie szklanych negatywów dotąd zamkniętych w muzealnych szufladach, możemy udostępnić szerszej publiczności. Mamy nadzieję, że reprodukowane tutaj obrazy będą dla naszych Czytelników szczególnie cennym podręcznym magazynem pamięci o dawnym Gdańsku i o dawnym muzeum.

JACEK FRIEDRICH

Dyrektor Muzeum Narodowego w Gdańsku
Director of the National Museum in Gdańsk

13

13

Fotograficzna kapsuła czasu. O portretach Gdańsk na szklanych negatywach Stadtmuseum Danzig

Photographic Time Capsule. On Portraits of Gdańsk on Glass Plate Negatives of Stadtmuseum Danzig

Fotografie przedstawione w niniejszej książce są świadectwem historii Gdańsk zapisanej w obrazie na szklanych negatywach. Powstały z wielu powodów: pragnienia uwiecznienia zabytków i widoków wielowiekowego miasta, muzealniczej potrzeby budowania wizualnej biblioteki do badań naukowych i wreszcie z chęci tworzenia obrazów fotograficznych zdolnych zachować czas i atmosferę miasta. Dzięki obecności w muzealnych zasobach przetrwały dziejowe burze i zaświadczają o naszej skomplikowanej przeszłości.

W książce skany negatywów zostały zaprezentowane w formie pozytywów. Powiązane są z placówką muzealną¹, w której były gromadzone w latach 1860–1942, chociaż większość z nich powstała po I wojnie światowej, między 1920 a 1939 rokiem, gdy Gdańsk jako Wolne Miasto (*Freie Stadt Danzig*) pozostawał pod kontrolą Ligi Narodów². Te obrazy fotograficzne, tworzone w okresie burzliwych konfliktów, nie noszą wyraźnych śladów propagandy, lecz powstawały w czasie, gdy rozpowszechniany obraz miasta – zarówno w sztukach przedstawieniowych, jak i architekturze, na przykład gotyckich kościołów, manierystycznych i neorenesansowych budynków publicznych – budował poczucie niemieckiej tożsamości³. Dzięki temu, że fotografia umożliwia szeroką reprodukcję kopii danego obrazu, widoki miasta o hanzeatyckich korzeniach, bogatego w tradycje, mogły służyć różnorakim celom. Mając na uwadze historyczną złożoność tego tematu, w tej publikacji skupiam się na zapoznaniu czytelników z niegdysiejszymi portretami Gdańsk i jego ówczesnych mieszkańców.

- 1 Muzeum Narodowe w Gdańsk jest instytucjonalnym spadkobiercą muzeów sztuki działających do 1945 roku w Gdańsk – powołanego w 1870 roku Muzeum Miejskiego (*Stadt-museum*) oraz założonego w 1881 roku Muzeum Rzemiosła Prowincji Zachodniopruskiej (*Westpreußisches Provinzial Gewerbe Museum*). Obie placówki w 1884 roku zostały połączone w jedną instytucję – Muzeum Miejskie i Rzemiosła Artystycznego (*Stadt- und Kunstgewerbemuseum*).
- 2 Polska otrzymała wówczas liczne przywileje gospodarcze i polityczne, od 1933 roku to jednak III Rzesza zaznaczała mocno swoją zwierzchność w mieście, by po wybuchu II wojny światowej całkowicie przejąć Gdańsk.
- 3 Problematykę tą zajmuje się Jacek Friedrich w książce *Walka obrazów. Przedstawienia wobec idei w Wolnym Mieście Gdańsk*, Fundacja Terytoria Książki, Gdańsk 2018.

The photographs presented in this book are testimony to the history of Gdańsk recorded in images on glass plate negatives. They were made for many reasons: to immortalise historical gems and views of the several centuries old city, out of the museum's need to create a visual library for research, and, finally, to make photographic images able to preserve the time and atmosphere of Gdańsk. Owing to their presence in museum resources, they have managed to survive the storms of history and testify to our complex past.

In this book, scans of negatives are presented in the form of positives. They are related to the museum,¹ in which they were collected from 1860 until 1942, although most of them were made after the First World War, between 1920 and 1939, when Gdańsk as a Free City (*Freie Stadt Danzig*) remained under the control of the League of Nations.² Created in a period of bitter conflicts, these photographic images do not display any clear signs of propaganda, but they were made at the time when the popularised image of the city – both in representational arts and in architecture (for example that of Gothic churches and Mannerist and Neo-Renaissance public buildings) – was to build the sense of its German identity.³ Owing to the possibilities of the medium of photography in the area of the broad reproduction of copies of a given image, views of the city with its Hanseatic roots, rich in traditions, could be used for diverse purposes. Taking into account the historical complexity of this topic, what I would like to do in this

1 The National Museum in Gdańsk is an institutional heir of art museums operating in Gdańsk until 1945: the City Museum (*Stadt-museum*) established in 1870, and the West Prussian Province Museum of Decorative Arts (*Westpreußisches Provinzial Gewerbe Museum*) founded in 1881. In 1884, both facilities were united to make a single institution: The City and Decorative Arts Museum (*Stadt- und Kunstmuseum*).

2 At the time, Poland was granted numerous economic and political privileges, although as of 1933 it was the Third Reich which strongly marked its superiority in the city and ultimately took over Gdańsk after the outbreak of the Second World War.

3 These issues are discussed in Jacek Friedrich's book *Walka obrazów. Przedstawienia wobec idei w Wolnym Mieście Gdańsk*, published by Fundacja Terytoria Książki in Gdańsk in 2018.

publication is acquaint the readers with portraits of by-gone Gdańsk and its inhabitants.

The photographs presented in this book are only a small selection from material containing almost three thousand items. For the sake of clarity, it was divided into four thematic parts: urban landscapes, public spaces, churches, and inhabitants, telling the story of the city's past in its various aspects.

Presence

It probably would not be an exaggeration to say that there is not a more democratic means of expression than photography. Since the invention of the medium, the related physical and perceptive processes have been subject to transformations, but its ability to document people, places and historical events has maintained its unchanged supreme value. Its recording of the present is therefore a testimony to the past. This, in turn, allows generations to build their memory and identity on both individual and global scales.⁴ The different functions of photography, both past and present, show the diversity of this field, while its tools, in particular the original sources – negatives – confirm our knowledge about the world. And although both negatives and positives are a conventional system, a distinct language of coding the image,⁵ it is the positive images that this book presents.

The outstanding theoretician of photography Roland Barthes, wrote that 'What the Photograph reproduces to infinity has occurred only once: the Photograph mechanically repeats what could never be repeated existentially.'⁶ In other words, 'The Photograph does not necessarily say *what is no longer*, but only and for certain *what has been*'⁷ This ontological confirmation of the sense of the photograph as a being is an excellent match to the photographic recordings of Gdańsk presented in this work. From the 1860s until the 1930s, the city underwent great changes and modern transformations, including communication improvements. Peripheral walls and fortifications were liquidated, and new buildings were erected for new authority institutions. And although some of

Przedstawione w tej książce fotografie to niewielki wybór z liczącego blisko trzy tysiące obiektów materiału. Dla przejrzystości został on podzielony na cztery tematyczne części: miejskie pejzaże, przestrzeń publiczna, kościoły i mieszkańcy, w których podjęto próbę opowieści o przeszłości miasta w różnych jego aspektach.

Obecność

Chyba nie będzie przesadą stwierdzenie, że nie ma bardziej demokratycznego środka wyrazu niż fotografia. Od momentu wynalezienia tego medium przemianie ulegały dotyczącego procesy fizyczne i percepcyjne, niezmienną wartością nadczną pozostała jednak zdolność fotografii do dokumentacji osób, miejsc i zdarzeń historycznych. Zapis teraźniejszości jest więc poświęceniem przeszłości. Ta zaś pozwala generacjom na budowanie pamięci i tożsamości w skali jednostki i świata⁴. Rozmaite funkcje fotografii, dawne i obecne, pokazują różnorodność tej dziedziny, a jej narzędzi, szczególnie te pierwotne źródła – negatywy – potwierdzają wiedzę o świecie. I choć zarówno negatywy, jak i pozytywy są umownym systemem, swoistym językiem kodowania obrazu, to w książce tej prezentowane są pozytywowe obrazy⁵.

Wybitny teoretyk fotografii Roland Barthes mówił o fotografii, że „powieła coś, co miało miejsce tylko jeden raz [...]; powtarza mechanicznie to, co już nigdy nie będzie mogło się powtórzyć”⁶. Inaczej ujmując, „fotografia niekiedy mówią, że coś już nie istnieje, ale na pewno mówią: to było”⁷. To ontologiczne potwierdzenie sensu fotograficznego bytu świetnie pasuje do rejestracji fotograficznych Gdańsk, które w tej książce zaprezentowano. Od lat sześćdziesiątych XIX wieku do lat trzydziestych XX wieku miasto podlegało wielkim zmianom i nowoczesnym przeobrażeniom, w tym usprawnieniom komunikacyjnym. Likwidowano mury obwodowe i fortyfikacje, budowano nowe gmachy dla nowych instytucji władzy. I choć niektóre z prezentowanych w tej książce budynków zostały zburzone na skutek późniejszych działań wojennych, to fotografie świadczą o ich niegdyjszym bycie. Większość historycznych obiektów użytkowości publicznej znajdujących się w Gdańskim Śródmieściu

4 P.J. Fereński, "Obecność nieobecności. Przyczynek do badań nad muzeami fotografii", *Dyskurs* 2013, No. 15, p. 232.

5 W. Kanicki, *Ujemny biegum fotografii*, Fundacja Terytoria Książki, Gdańsk 2016, p. 59.

6 Roland Barthes *Camera Lucida. Reflections on Photography*, transl. by Richard Howard, Hill & Wang Pub, 1981; p. 4 and p. 85.

7 Ibidem, p. 144.

4 P.J. Fereński, *Obecność nieobecności. Przyczynek do badań nad muzeami fotografii*, „Dyskurs” 2013, nr 15, s. 232.

5 W. Kanicki, *Ujemny biegum fotografii*, Fundacja Terytoria Książki, Gdańsk 2016, s. 59.

6 R. Barthes, *Światło obrazu. Uwagi o fotografii*, tłum. J. Trznadel, Wydawnictwo KR, Warszawa 1966, s. 9.

7 Ibidem, s. 144.

i ukazanych na negatywach została odbudowana i zrekonstruowana w latach 1946–1960⁸. Obrazy z negatywów z pewnością przyczyniły się do urbanistycznego wskrzeszenia miasta po 1945 roku. Trzeba jednak podkreślić, że szczególnie te pochodzące z jednego z najważniejszych gdańskich zakładów fotograficznych, znane były dotychczas jedynie z odbitek i publikacji, a nie materiału źródłowego. Zostały one w tej książce opublikowane z oryginalnych negatywów po raz pierwszy po 1945 roku.

Badania

Chociaż szklane negatywy są licznie reprezentowane w kolekcjach muzealnych i bibliotecznych, to świadomość ich wartości, podobnie jak negatywu na błonach, dopiero rośnie. Dzięki trosce obejmującej ten analogowy obiekt fotograficzny, którym jest negatyw, pierwszy zapis obrazu zyskuje wyższą rangę. Przynianie mu statusu obiektu muzeального, a nie li tylko materiału pomocniczego, może się przyczynić do szerszego rozwoju prac badawczych i porównawczych. Podejmowane od 2015 do 2019 roku przez Muzeum Narodowe w Gdańsku projekty digitalizacyjne i badawcze pomogły w stopniowym odkrywaniu bogactwa i potencjału tego fotograficznego zasobu⁹. W kolejnych latach dzięki przeglądowi konserwatorskiemu, oczyszczeniu, uporządkowaniu, sfotografowaniu i wstępнемu opisowi wzbogaciliśmy naszą wiedzę o 1700 negatywach¹⁰. Odkryliśmy wiele zaskakujących faktów i dowiedzieliśmy się o przedwojennych kolekcjach muzeum i jego funkcjonowaniu, przeprowadziliśmy też skutecznie badania nad dziełami utraconymi podczas II wojny światowej¹¹. Niektóre z przechowywanych w pracowni fotograficznej szklanych płytEK służyły przed wojną za materiał pomocniczy pracowników merytorycznych muzeum, część z nich wykonywały zakłady fotograficzne na zlecenie muzeum, inne tworzyły muzealni konserwatorzy¹².

8 J. Friedrich, *Odbudowa Głównego Miasta w Gdańsku w latach 1945–1960*, słowo/obraz terytoria, Gdańsk 2015.

9 W 2015 roku Muzeum Narodowe w Gdańsku uczestniczyło w Programie Wieloletnim Kultura + z zadaniem „Projekt digitalizacji zbiorów MNG – szklane negatywy”.

10 W zdigitalizowanym zespole odkryto 107 fotografii pozamuzealnych, gdyż zrealizowanych w Wilnie na potrzeby prac konserwatorskich i wykopalisk archeologicznych prowadzonych od 1931 roku w katedrze wileńskiej. Zespół ten o osobnym charakterze czeka na swoje opracowanie.

11 W 2017 roku Muzeum Narodowe w Gdańsku uruchomiło program „Badanie polskich strat wojennych”, korzystając z dotacji Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

12 Negatywy podzielone były tematycznie na kategorie: Poszczególne epoki (Einzelne Epochen), Historia sztuki niemieckiej (Geschichte der deutschen Kunst), Widoki ogólne (Gesamt Darstellungen), Wystawy (Ausstellungen) itd. Znajdowały się w nich rejestracje służące głównie inwentaryzacji obiektów,

the buildings presented here were demolished due to subsequent acts of war, photographs testify to their past life. The majority of the historical public utility facilities located in the district of Gdańsk Śródmieście and shown in the negatives, were rebuilt and reconstructed in the years 1946–1960.⁸ Images from the negatives must have contributed to the resurrection of the city in its urban planning dimension after 1945. We should underline, however, that in particular the ones originating from one of Gdańsk's most important photography ateliers were previously known only from prints and publications rather than from their source material. In this book, they are published from the original negatives for the very first time after 1945.

Research

Although glass plate negatives are numerously represented in museum and library collections, the awareness of their value, similarly to that of film negatives, has only just begun to grow. Owing to the care extended to the negative – an analogue photographic object, the first recording of an image is rising to a higher rank. Granting it the status of a museum object and not just as auxiliary material, may contribute to a broader development of research and comparative analyses. The digitisation and research projects undertaken by the National Museum in Gdańsk from 2015 until 2019 facilitated a gradual discovery of the richness and potential of this photographic resource.⁹ In subsequent years, owing to conservation survey, cleaning, ordering, photographing and preparing of preliminary descriptions, we enriched our knowledge on 1,700 negatives.¹⁰ We brought to light many surprising facts and learnt about prewar collections of the museum and the way the facility functioned; we also carried out effective research into works lost during the Second World War.¹¹ Before the war, some of the glass plates kept

8 J. Friedrich, *Odbudowa Głównego Miasta w Gdańsku w latach 1945–1960*, słowo/obraz terytoria, Gdańsk 2015.

9 In 2015, the National Museum in Gdańsk participated in the Multiannual Programme Culture+ with the task ‘Project of Digitisation of the Collections of the National Museum in Gdańsk – Glass Plate Negatives.’

10 In the digitised set, 107 photographs that were not directly related to the museum were discovered – they were taken in Vilnius for the purposes of conservation works and archaeological excavations carried out as of 1931 in the Vilnius cathedral. This particular set, marked by its distinct character, awaits cataloguing.

11 In 2017, the National Museum in Gdańsk launched the programme ‘Investigation into Polish Wartime Losses,’ using funds from the Ministry of Culture and National Heritage.

Atelier Gottheil & Sohn, Widok na pomnik konny cesarza Wilhelma I (Kaiser Wilhelm I Denkmal), Bramę Wyżynną (Hohes Tor) i zespół Katowni (Peinkammer) z Bramą Więzenną (Stockturm) od Targu Siennego (Heumarkt), około 1928, 10×15 cm

Atelier Gottheil & Sohn, View of equestrian statue to Emperor William I (Kaiser Wilhelm I Denkmal), Upland Gate (Hohes Tor) and the complex of the Torture House (Peinkammer) with Prison Gate (Stockturm) from the side of Hay Market (Heumarkt), circa 1928, 10×15 cm

Atelier Gottheil & Sohn, Widok na Motławę (Mottlau)
i Długie Pobrzeże (Lange Brücke) w stronę Żurawia
(Krantor), około 1933, 10×15 cm

Atelier Gottheil & Sohn, View of the River Motława
(Mottlau) and Długie Pobrzeże (Lange Brücke) towards
the Crane (Krantor), circa 1933, 10×15 cm

Atelier Gottheil & Sohn, Widok na Teatr Miejski
(Stadttheater) i Wielką Zbrojownię (Große Zeughaus)
na Targu Węglowym (Kohlenmarkt),
około 1931, 10 × 15 cm

Atelier Gottheil & Sohn, View of the City Theater
(Stadttheater) and the Great Armory
(Große Zeughaus) at Targ Węglowy (Kohlenmarkt),
circa 1931, 10 × 15 cm

**Autor niezidentyfikowany, Para starszych ludzi
i młodzieniec przy nakrytym stole w ogrodzie,
1900–1920, 18×13 cm**

**Unidentified author, Pair of elderly people
and a boy at a table laid in the garden,
1900–1920, 18×13 cm**

